

TÜRKÇE SÖZLÜK'ÜN TERS DİZİMİ ÜZERİNE

Osman MERT*

Erzurum İli Ağızları (Ankara 1995), Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin Formanlarının Enformatif Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Halinde Bu Dilin Gelişimine Muhtemel Etkileri (Erzurum 1982), Eski Türkçenin Ekliği (Erzurum 1971) vd. eserleriyle, dilbilim alanında yayınlamış olduğu birçok makalesiyle dilbilimin ülkemizdeki temsilcilerinden biri olan Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ ile Sütçü İmam Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman TARİKTAROĞLU'nun TÜRKÇE SÖZLÜK'ÜN TERS DİZİMİ (Erzurum 1998) adlı çalışmaları, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları arasından çıktı. Bu çalışma esas itibarıyla Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Ankara 1988 basımlı Türkçe Sözlük (TS)ünün tersine dizimini ihtiva etmektedir.

Eser, **fiiller** (s.1-49) ve **İsimler** (s.51-384) olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Eserde kelimeler, son sesleri/harfleri esas alınarak dizilmiştir. Kelimeleri oluşturan harflerin/seslerin alt alta gelebilmesi için şekil itibarıyla dar (ı gibi) ve geniş (m gibi) olan harflerin aynı genişlikte bir alanı kaplamaları amacıyla **Monaco** adlı font kullanılmıştır. Bu bizim eserin herhangi bir sayfasına bakıldığında kelimelerin sondan başa doğru ortak olan harflerin alt alta görülmesini sağlamaktadır.

Eser, "Clarıs Works 2.1.3." Uygulama Programı'nda hazırlanan "Veri tabanı" belgesine Türkçe Sözlük'deki madde başları, sözlükteki yazılışlarıyla – hiçbir değişiklik yapılmadan – yazılmışlardır.

Eserin **ön Söz**'ünden sonra **Yöntem** başlıklı kısım gelmektedir. Burada kelimelerin **ters diziminin** hangi programlarla nasıl gerçekleştirildiği, işlem sırasına göre aktarmışlardır. Eser, sistematığı ve kuruluşunda takip edilen yöntem açısından bundan sonra yapılacak benzer çalışmalara örnek olacaktır.

Yöntem kısmından sonra **İçindekiler** gelmektedir. Bu bölümde, kelimeler, - hangi harfle/sesle kaç tane biten kelime varsa – parantez içerisinde aşağıdaki gibi gösterilmiştir:

... a (462Ø öge)

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi

Buna göre Türkçe'de Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Ankara 1988 basımlı **Türkçe Sözlük** (T.S.)ü esas alındığında, son seslerine göre isimlerin dağılımları, toplam isim ve kelime sayısı içindeki oranları şöyledir:

... İle Biten İsim Sayısı	Toplam İsim Sayısı	Toplam Kelime Sayısı
	İçindeki Oranı	İçindeki Oranı
...a+	4620	12.2
...b+	..12	0.03
...c+	...8	0.02
...ç+	.367	0.97
...d+	..23	0.061
...e+	4034	10.71
...f+	.315	0.83
...g+	.101	0.26
...ğ+	..66	0.17
...h+	.224	0.59
...ı+	2875	7.63
...i+	3670	9.74
...j+	..82	0.21
...k+	6077	16.13
...l+	1311	3.48
...m+	1336	3.54
...n+	2373	6.30
...o+	.262	0.69
...ö+	...7	0.018
...p+	.401	1.06
...r+	2270	6.02
...s+	.535	1.42
...ş+	1192	3.16
...t+	2121	5.63
...u+	1015	2.69
...ü+	.505	1.34
...v+	..71	0.18
...w+	...5	0.013
...x+	...3	0.007
...y+	.158	0.41
...z+	1620	4.30
Toplam isim sayısı:	37661	

Türk Dil Kurumu'nun (TDK) Ankara 1988 basımlı **Türkçe Sözlük** (T.S.)üne göre Türkçe'de toplam fiil sayısı 5533'tür.

Son seslerine göre fiillerin dağılımları, toplam fiil ve kelime sayısı içindeki oranları ise şöyledir:

... İle Biten Fiil Sayısı	Toplam Fiil Sayısı İçindeki Oranı	Toplam Kelime Sayısı İçindeki Oranı
...a- .790	14.2	1.82
...b- ...0	-	-
...c- ...0	-	-
...ç- ..15	0.2	0.034
...d- ...2	0.03	0.004
...e- .498	9.00	1.15
...f- ...0	-	-
...g- ...0	-	-
...ğ- ..18	0.3	0.04
...h- ...1	0.01	0.002
...ı- ..27	0.48	0.06
...i- ..14	0.25	0.03
...j- ...0	-	-
...k- ..41	0.74	0.09
...l- .604	10.91	1.39
...m- ...6	0.10	0.013
...n- 1065	19.24	2.46
...o- ...1	0.01	0.002
...ö- ...0	-	-
...p- ..14	0.25	0.032
...r- .893	16.13	2.06
...s- ..16	0.28	0.037
...ş- .845	15.12	1.95
...t- .601	10.86	1.39
...u- ..13	0.23	0.03
...ü- ..12	0.21	0.027
...v- ..12	0.21	0.027
...w- ...0	-	-
...x- ...0	-	-
...y- ..21	0.37	0.048
...z- 24	0.43	0.055
Toplam Fiil Sayısı: 5533		

Buna göre, Türkçe'de isimlerin ve fiillerin, toplam kelime sayısı içindeki oranları aşağıdaki gibidir:

İsim ve Fiil Sayısı		Toplam Kelime Sayısı İçindeki Oranı
Toplam İsim Sayısı	37661	%87.1
Toplam Fiil Sayısı	5533	%12.9

Eserde kelimelerin sondan diziminde, fiillerin /-mAk/ ekli master şekillerine, söz konusu ek kalıcı isim yapmadıkça yer verilmemiştir. Eserde bu ek'in yerine (-) işareti kullanılmıştır. Bununla **ters dizim**de bütün fiillerin bir araya gelmesi ve diğer sözlük öğelerinden ayrılması amaçlanmıştır. Böylece de fiillere gelen eklerin denenmesi bir ölçüde kolaylaştırılmıştır.

Tamlamalarda, kelimeler arasındaki boşluk (ø), Latin Alfabeti'nin ilk harfi, "-hanımeli", "hanım eli" örneğinde de görüldüğü gibi ø bir fonem değeri taşımasından dolayı- bütün işaretlerden ve özellikle "a"dan önce gelen bir harf olarak kabul edilmiştir. Bu da dili oluşturan birbiriyle ilgili sözlük öğelerinin mümkün olduğu kadar ardarda gelmesini sağlamıştır.

Eseri hazırlayanlar, söz konusu eserin amacını, örnek ve sorularla -ilgilenenlerin kafasında bir takım soru işaretleri uyandırarak, adeta onları bu konu üzerine düşünmeye davet edercesine- şöyle açıklamaktadırlar:

Sözlüklerimizi gibi, dilbilgisi kitaplarımız da, çoğu kez başka dillerin dilbilgisi kitaplarına benzetilerek, aklımıza geldiği gibi yazılmaktadır. Verilen kuralları ya yanlış, ya kesin değildir. Niçin, geniş zamanda /gel-/ , /gel-ir/; /git-/ , /gid-er/ , /bit-/ , /bit-er/ , ya da /el-/ , /el-ir/ , /del-/ , /del-er/ olur? Kuralı var mıdır? Yoksa her bir durumun benzer şekilleri nelerdir ve kaç tanedir? Daha bunun gibi yazıma yansıtılsın, yansıtılmasın, ekleme sırasında karşılaşılan nice ses değişimleri, dilbilgisi kitaplarında gereği gibi ortaya konulamamıştır. Neden "at, yağız", "kedi, kara"; "gömlek siyah" olur? Bütün bu değişimleri eksiksiz görebilmek için düz sıralanmış bir sözlüğe gerek duyulduğu kadar, özellikle sondan eklemeli bir dil olan Türkçe'nin kök, köken, gövde, taban ve ek arası ilişkilerini görmek için de ters sıralanmış bir sözlüğe gerek duyulmaktadır.

Ters sıralanmış bir sözlük, bize uyak arama dışında, yukarıda da belirttiği gibi, kelime sonlarında hangi harflerin, dolayısıyla hangi seslerin bulunduğu ve kelimelere ekler getirildiğinde, kelime sonlarında ve ek başlarında hangi harflerin, dolayısıyla hangi seslerin değiştiği, hangi eklerin, ne türlü kelimeler türettiği konularında bilgimizi denetlememizi, dilimizin, eklemeye ilgili kurallarını daha incelikli belirlememizi; varsa kural dışı örneklerin, hemen hemen eksiksiz bir listesini oluşturmamızı sağladığı gibi, söz dizimi konusunda da, düz sıralanmış sözlükte tamlayanlarına göre verilmiş birleşik yapılara, tamlananlarına göre ulaşmamızı sağlar¹.

1 GEMALMAZ Efrasiyap (Prof.Dr.), TARİKTAROĞLU Abdurrahman (Yrd. Doç. Dr.), Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, s. III-IV, Erzurum 1998.

Dünyada sözlük çalışmaları çok yönlü olarak yapılmaktadır. Kapsamlı bir sözlük hazırlandıktan sonra onun tersine dizimi yapıldığında, eserin dilbilim ve dilbilgisi çalışmalarına katkısı -ön sözde de belirtildiği gibi- büyük olacaktır. **Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi** adlı eser, Türkçe'nin ilk ters dizim sözlüğü olması yönüyle de takdire şayandır.

BİBLİYOGRAFYA

-EREN Hasan (Prof.Dr.), vd, Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

- GEMALMAZ Efrasiyap (Prof.Dr.), TARİKTAROĞLU Abdurrahman (Yrd. Doç. Dr.), Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, Erzurum 1998.

-Kara Funda,, (Arş. Gör.), Sözlük Bilimi Açısından Türkçe Sözlük, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı: 10, s.: 23-35, Erzurum 1998.